

perite în *Arhiva Otomană de pe lângă Președenția Consiliului de Miniștri al Republicii Turcia (Türkiye Cümhuriyeti'nin Başbakanlık Osmanlı Arşivi, abreviat BOA)*, pe care arhivă prof. Mihai Maxim, directorul Institutului Cultural Român "Dimitrie Cantemir" din Istanbul (din 2005), a descris-o în *Cuvântul înainte* al noului său volum de documente otomane (pp. 9-20).

Din punct de vedere geografic, 19 documente au fost redactate pentru Țara Moldovei, 27 pentru Țara Românească, iar 6 pentru Ardeal. Tematic, 7 documente menționează plata *pişkeş /peşkeş*-urilor (doc. n-rele 1, 13, 14, 21, 29, 39, 41), 10 plata tributului anual (*ciziye / harâc*-doc. n-rele 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 29, 38, 40)-(2 doc. atestă plata concomitentă a celor două contribuții--n-rele 21, 29), 8 acordarea unor daruri (în *‘ām, teşrif*) boierilor și solilor români care au însoțit transportul *pişkeş*-ului și *ciziye*-lei la Istanbul (doc. n-rele 2, 4, 5, 6, 8, 24, 28, 30), 4 onorarea cu daruri a unor voievozi români (doc. n-rele 3, 11, 20, 37), 9 menționează cheltuieli otomane pentru însemnele investiții în funcție a conducătorilor români carpațici (doc. n-rele 9, 10, 11, 31, 32, 33, 35, 36, 37), 4 dovedesc plata lefurilor vâslaşilor români pe Dunăre (doc. n-rele 22, 25, 26, 27), 2 documente stabilesc acordarea unor daruri (*‘adet, in ‘ām*) pentru trei funcționari otomani în misiune în provinciile românești (doc. n-rele 12, 34), 4 menționează acordarea domniei Țării Românești sau Țării Moldovei unor candidați români (doc. n-rele 7, 42, 43, 44), 1 poruncă imperială pentru asigurarea proviziilor armatei otomane pe ruta Istanbul-Țara Românească (doc. n-r 45), 6 numiri în diferite posturi în Țara Românească și Țara Moldovei ale unor funcționari otomani, în contextul politico-militar al anului crucial 1595 (doc. n-rele 46, 47, 48, 49, 50, 51), 1 scrisoare a sultanei *validé* (Safiye Sultan) către Eremia Movilă al Țării Moldovei (doc. n-r 52). Șase documente conțin tematic două categorii de informații istorico-financiare.

Pentru fiecare document otoman inedit au fost editate: textul izvorului istoric în original, în limba otomană, cu alfabet latin ("noile caractere turcești"), traducerea românească, fondul arhivistic de proveniență, extinse note de subsol și comentarii istorice, filologice, bibliografice. Culegerea de documente include categorii de izvoare specifice publicate în premieră: despre valoarea și evoluția cantitativă și structural monetară a *pişkeş*-ului și *harâc*-ului în perioada precizată, despre numirea lui Mihai (Viteazul) pe tronul de la București în august-septembrie 1593, despre încercările conducerii otomane de a transforma Țara Românească și Țara Moldovei în provincii otomane (*paşalık*) în 1595 și numirea unor funcționari otomani în posturile „teoretice” astfel „apărute” la N Dunării inferioare, scrisoarea (din <1601-1602>) mamei (Safiye Sultan) sultanului în funcție (Mehmed al III-lea) către un conducător român (Eremia Movilă).

Volumul critic de izvoare otomane mai include: **sumarul** documentelor (pp. 22-40), **anexe** documentare (pp. 317-341), unde au fost reproduse fotografic, lizibil, 25 documente. Prezentă culegere de documente ar mai fi trebuit să conțină și: **abrevieri**, **glosar** de termeni otomani, **indici** de nume proprii (antroponime, toponime, hidronime), **bibliografia** selectivă orientativă, **rezumat** într-o limbă străină, **termenii** otomani redați și în alfabet arab. În **concluzie**, volumul prezentat în aceste rânduri ("volum de urgență", după propria afirmație a autorului) este, pe de o parte, o inedită și valoroasă culegere de documente otomane, prezentate critic, despre relațiile complexe, inegale geo-strategice, româno-otomane, din punctul de vedere al centrului de putere de la Istanbul. Pe de altă parte, volumul este și o istorie punctuală a relațiilor româno-otomane văzută de pe malurile Dâmboviței, prin interpretarea prof. osmanist Mihai Maxim, care a semnat contribuții istoriografice fundamentale în domeniu. Așteptăm, astfel, cu mare interes, publicarea și celorlalte volume cu documente otomane inedite, care așteaptă acum pe biroul de lucru al prof. Mihai Maxim: despre Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir (p. 21). De altfel, prof. Mihai Maxim este un statornic colaborator al revistei anuale a Muzeului Județean Botoșani, *Acta Moldaviae Septentrionalis*, unde a publicat studii valoroase (în *AMS*, IV, 2005, pp. 46-57; VII-VIII, 2008-2009, pp. 99-116; IX, 2010, pp. 52-58).

Ca și încheiere, amintesc concluzia formulată în această carte de însuși prof. Mihai Maxim: "Pe scurt, un volum de documente este, în opinia mea, mai durabil decât unul de interpretare, fie el și de sinteză originală (p. 7)".

—► Philip K. Hitti, *Istoria Arabilor*, ediția a X-a, traducere de Irina Vainovski-Mihail, Editura ALL, București, 2008, XX+507 p.

Evoluțiile neașteptate, fulminante, din Orientul Apropiat islamic din 2011, impun trimiteri la sinteze fundamentale despre trecutul arabilor. Cărțile tematice pe care le recenzez în acest număr al *AMS* analizează trecutul arabilor și a statalităților lor, lămuresc, direct sau indirect, prezentul acestora și încearcă să clarifice posibile direcții ale evoluțiilor viitoare.

În 2008 a fost publicată, în ediție românească, clasică, celebra și încă actuala *Istoria arabilor*, scrisă de orientalistul-arabist Philip K. Hitti, el însuși un nume de referință pe plan mondial, în domeniul său de cercetare istorică. Ediția I a sintezei a fost publicată în 1937, iar ultima antumă, a X-a, în 1970. Peste

trei decenii, în 2002, Walid Khalidi a publicat forma actualizată, augmentată, a ediției a X-a din 1970. Această reeditare s-a impus la început de secol XXI și de mileniu III cel puțin dintr-o dublă motivație-necesitate. În primul rând, după 1990-1991, interesul publicului cititor anglofon și francofon, a cercurilor politice occidentale față de arabi, islamism, „ciocnirea civilizațiilor” și consecințele sale, fundamentalismul arab, minoritățile arabofone din Occident și SUA, petrolul arab, sferele de influență politico-militaro-religioase din Orientul Apropiat, grupuri teroriste, dictaturi arabe represive, „democrații arabe” șubrede, al-Qayida etc. a crescut vertiginos.

În al doilea rând, după fatidicul și încă interrogativul 11 septembrie 2001, „niciodată nu a existat o necesitate mai mare în Occident și în special în SUA-liderul acestei zone-de o lucrare științifică de referință despre arabi și popoarele musulmane, lucrare care să prezinte lucrurile așa cum sunt, fără pasiune sau partizanat. Dintre numeroasele lucrări pe care le cunosc, doar *Istoria arabilor* a lui Philip K. Hitti îndeplinește acest imperativ educațional”, a concluzionat Walid Khalidi. Pe baza acestei ediții, traducătoarea Irina Vainovski-Mihai a realizat varianta românească, la Editura ALL, București, 2008, XX+507 p.

Monografia este structurată în șase părți, cu 52 de capitole în total. Astfel, în partea I-*Epoca preislamică* (pp. 1-70), autorul prezintă, în 7 capitole, aria geografică de locuire („Arabia” – Peninsula Arabă), populațiile semitice arabe, statele arabe preislamice din Arabia nordică, centrală și sudică, în perioada sec. X î.Hr. – sec. VI d.Hr. Vechii arabi, beduinii semi-nomazi din deșert și sedentarii din zonele de câmpie / litorale, au practicat în antichitate un comerț activ, atât cu produse și mărfuri proprii, cât și cu cele de tranzit, între Mesopotamia-Egipt-Siria-Fenicia. Statalitățile arabe pre-islamice, unele efemere, altele seculare, erau protecții ale comerțului în Orientul Apropiat, cât și nivele ale evoluției politico-sociale ale societății arabe peninsulare pre-islamice.

În partea a II-a, *Apariția Islamului și a statului califal* (pp. 71-121), Philip K. Hitti explică, în capitolele 8-16, faza următoare a evoluției poporului și societății arabe: geneza și caracteristicile celei de-a treia religii monoteiste mondiale: *Islamismul*, în prima treime a sec. VII d.Hr.; formarea statalității politico-militaro-religioase centralizate arabe. Autorul a descris viața, concepția religioasă revoluționară și acțiunile politico-militaro-religioase ale lui Muhammad, profetul chtonic al divinității celeste Allah, geneza *Coran*-ului, cartea sfântă a lui Allah pentru credincioșii săi islamici, structura și elementele interne, locul și rolul „Biblii” musulmane în cadrul cristalizării limbii și literaturii arabe medievale și moderne. Tripleta Allah-Muhammad-*Coran* fundamentează Islamul ca religie a supunerii credinciosului față de voința divinității unice celeste. Pe baza acestor începuturi temeinice de cristalizare religioasă, arabii au început organizarea lor politică și răspândirea Islamismului în Orientul Apropiat, prin legitimarea califilor „ortodocși” și realizarea primelor cuceriri în întreaga Arabie, Siria, Irak și N. Africii (632-661 d. Hr.).

Imperiul (Califatul) arab, în timpul dinastiilor omeyyadă și abbasidă (mijlocul sec. VII-mijlocul sec. XIII d.Hr.) a fost prezentat în *partea a III-a*, în cele 10 capitole ale sale. Astfel, califii dinastiilor omeyyadă (661-750 d.Hr.) și abbasidă (750-1258 d.Hr.) asigură structura internă, tri-continentalitatea și apogeul politico-teritorial al califatului (sec. IX), dar asistă indiferenți, neputincioși la fărâmițarea succesivă a Califatului clasic (sec. X-XII) și la dispariția politică a acestuia, sub loviturile mongolilor (1258). Autorul a analizat, de asemenea, organizarea internă administrativă și militară a Califatului, clasele, categoriile și viața socială, societatea arabă, evoluția științelor, literaturii, artelor, educației, sectelor islamice, principiile și caracteristicile politicii externe etc.

Philip K. Hitti a insistat în partea a IV-a (*Arabii în Europa: Spania și Sicilia*) asupra prezenței sușilor lui Allah în Pen. Iberică și în S. Italiei, între sec. VIII-XV (capitolele 34-42, pp. 311-388). Autorul a prezentat cronologic cucerirea Spaniei și Portugaliei de către arabi (711-720) și aventura militară de la N. Munților Pirinei a emirului ‘Abd-al-Rahman ibn-‘Abdullah, stopată definitiv între Tours și Poitiers de Carol Martel, în septembrie 732. Din punct de vedere politico-administrativ, Spania arabă a fost organizată ca emirat vestic, de graniță, al Califatului arab (711-755), numit *Al-Andalus*. După 755, omeyyadul ‘Abd-al-Rahman ibn-i-Mu’awiya a ajuns, prin forță, emirul Spaniei și a organizat în Pen. Iberică un emirat independent față de califatul abbasid de la Damasc. Ulterior, în prima jumătate a sec. IX, ‘Abd-al-Rahman III a pus bazele Califatului omeyyad de Cordoba, independent față de puterea centrală califală de la Bagdad. În Mediterana Centrală, arabii au cucerit Ins. Sicilia (*as-Siqilliya*), după 827, stăpânind-o până în 1091 și amenințând frecvent S. Italiei catolice. Au fost analizate, de asemenea, instituțiile politice, economice, sociale, educaționale ale Spaniei maure, realizările științifice, tehnice, arctice, arhitectonice, fie contribuții proprii, originale, fie intermediari ale celor antice greco-romane, precum și creațiile literare, filosofice arabo-iberice.

Califatul arab centralizat a intrat treptat în disoluție începând cu sec. X, în 1258 imperiul de la Bagdad dispărând iremediabil sub loviturile nemiloase ale mongolilor central-asiatici. În consecință, autorul a prezentat, în partea a V-a, *Ultimele state islamice medievale* (capitolele 43-49, pp. 389-445): Califatul iit fatimid în Egipt, statul dinastiei mamelucilor în Egipt (1250-1517), considerat ca ultima statalitate

arabă în evul mediu. Cruciadele militare creștine în Levant (sec. XI-XIII), pe de o parte, interferențele culturale-științifice creștino-musulmane, pe de altă parte, au reprezentat forme ale contactelor complexe dintre Vestul creștin și Estul islamic (sec. XI-XV).

În ultima parte, a VI-a, a sintezei sale arabe, Philip K. Hitti a analizat ultimele cinci secole de istorie arabă: *Perioada otomană și independența arabă* (sec. XVI-XX) (capitolele 50-52, pp. 447-480). Regiunile geografice locuite de arabi în Orientul Apropiat și în Africa de Nord au fost cucerite de otomani în prima jumătate a sec. XVI, în timpul sultanilor Selim I Yavüz și Süleymân I Kânûnî, care au realizat și au consolidat tricontinentalitatea Imperiului Otoman, precum au procedat și arabii cu opt secole în urmă. O analiză aparte, un studiu de caz, a rezervat autorul Egiptului otoman, *Mısır paşalığı*, sursă de consistente venituri pentru vistieria otomană centrală, dar și de primejdioase revolte și rebeliuni interne, care vor transforma unul dintre grânarele imperiului semilunii în *paşalık* autonom, semi-independent. După aventura napoleoniană în Egipt (1798-1801), pașa de Egipt, Muhammad 'Ali, a pus bazele Egiptului modern, în prima jumătate a sec. XIX. Ultimul capitol al sintezei arabe explică influența complexă a Occidentului în Orientul Apropiat arab în sec. XIX-XX, pe plan politic, economic, militar, social, cultural, reformator, ideologic. Statalitățile arabe din Orientul Apropiat, înființate și consolidate după 1948, au urmat direcții proprii, zonale, de dezvoltare, pe fondul unor elemente comune, seculare, panarabe.

Cartea lui Philip K. Hitti mai cuprinde: prefețele edițiilor I și X, lista ilustrațiilor (65 de reproduceri), lista celor 21 de hărți incluse în *sinteza arabă*, note de subsol, unele actualizate informațional de traducătoarea Irina Vainovski-Mihai, inclusiv prin menționarea unor lucrări românești de arabistică / traducerile *Coranului* în românește, indice general antroponimic, toponimic, livresc, legislativ (pp. 481-507). *Sinteza de arabistică* a lui Philip K. Hitti nu conține însă o bibliografie tematică selectivă strict necesară pentru înțelegerea evoluției istoriografice a problemei arabilor în ultimele trei milenii.

—► Albert Hourani, *Istoria popoarelor arabe*, traducere de Irina Vainovski-Mihai, Editura Polirom, Iași, 2010, 567 p.

O altă *sinteză arabă* devenită clasică este: Albert Hourani, *Istoria popoarelor arabe*, traducere de aceeași Irina Vainovski-Mihai, Editura Polirom, Iași, 2010, 567 p. „Subiectul acestei cărți este istoria zonelor arabofone ale lumii islamice, de la apariția Islamului până în zilele noastre. Totuși, când m-am referit la anumite perioade, am fost nevoit să depășesc cadrul acestui subiect: de exemplu, când abordez istoria timpurie a califatului, Imperiul Otoman, dezvoltarea comerțului sau expansiunea dominației europene”, a precizat autorul, un alt mare orientalist-arabist al sec. XX, în *Prefața* sintezei sale arabe publicată în ed. I în 1991, la două decenii după ediția a X-a, de referință, a celeilalte sinteze arabe, contribuția lui Philip K. Hitti.

Sinteza arabă a lui A. Hourani cuprinde cinci părți și prezintă evoluția societății arabe islamice de la începutul sec. VII d.Hr. până prin 1990, pe plan social, religios, ideologic, politic, economic, cultural, juridic, genealogic, demografic. Astfel, dacă în partea I (*Crearea unei lumi, secolele VII-X*), au fost analizate condițiile istorice ale apariției și consolidării religiei islamice, a califatului arab și a societății musulmane religioaso-politice (capitolele 1-4, pp. 17-94), în partea a II-a (*Societățile arabo-musulmane, sec. XI-XV*) au fost prezentate lumea arabo-islamică în ultimele secole ale statalităților politice arabe, sub toate formele de manifestare: zona rurală, satul, agricultura; universul urban, târgul, orașul, meșteșugurile, patriciatul; islamismul, propagare, manifestare, *Coran-ul*, 'ulemă-le; cultura și filosofia arabă, cultura palatului, cultura populară, școli, curente și direcții de gândire filosofică. Societatea și statul otoman islamic au fost alternativa complementară și succedent temporală a realităților complexe similare arabe. Organizarea și evoluția Imperiului Otoman și a societăților otomane, schimbarea raportului de putere între capitală și provincie / periferie, între autoritățile centrale și cele locale în sec. XVIII au fost expuse în partea a III-a (*Perioada otomană, sec. XIV-XVIII*), capitolele 13-15, pp. 217-270.

Secolul XIX-prima jumătate a sec. XX s-au caracterizat prin: pătrunderea masivă a Europei în lumea arabo-otomană, reducerea teritorială a Imperiului Otoman doar la nucleul geografic-demografic arabo-otoman, introducerea unor reforme modernizatoare, Primul război mondial și urmările sale asupra Orientului Apropiat, întemeierea și modernizarea Turciei republicane kemaliste, pe ruinele fostului imperiu sultanal. Toate aceste aspecte au fost analizate în partea a IV-a, *Epoca imperiilor europene (1800-1939)*, capitolele 16-20, pp. 271-355. Ultima parte a sintezei arabe, a V-a (*Epoca statelor-națiuni, începând cu 1939*, capitolele 21-26, pp. 357-461), explică evoluția popoarelor arabe în timpul celui de-al Doilea război mondial și în perioada postbelică, a „războiului rece”, până prin 1990: prăbușirea imperiilor coloniale și formarea statelor independente arabe (1939-1962), transformarea societăților arabe în state-națiuni (c. 1950 – c. 1960), dezvoltarea culturii arabe în perioada 1950-1960, ascensiunea și apogeul arabismului (c. 1960 – c. 1070), unitatea și / sau dezbinarea arabă, în funcție de interesele „naționale” proprii (1967-1990), neliniștea spiritelor arabe și fragilitatea unor regimuri politice arabe din Orientul Apropiat (1967-1990).